

Dr. B. FEJES KATALIN
egyetemi docens
SZTE Bölcsészettudományi Kar
Szeged

Szathmári István: A magyar nyelvtudomány történetéből

Vannak könyvek, amelyek nem sorolhatók be egyértelműen könyvespolcunk egyik tematikus részébe sem, mert egyszerre tartoznak több területhez is. Ilyen könyv Szathmári tanár úr gyűjteményes kötete is, amely a TINTA Könyvkiadónál a Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához sorozat 56. kiadványaként jelent meg 2006-ban. Mint általában a gyűjteményes köteteknek, ennek a könyvnek is jellemzője, hogy tematikusan igen változatos, sokféle kérdéstről találunk benne írásokat. De miért is ajánlom ezt a könyvet a Módszertani Közlemények olvasóinak, főleg magyar szakos kollégáknak, anyanyelvet oktató tanítóknak? Azért, mert olyan munkával ismerkedhetnek meg, amely ugyan címe alapján besorolódik a magyar nyelvtudomány történetéről szóló művek közé, de mégsem nyelvtudomány-történet a szó klasszikus értelmében, hanem egy ízig-vérig tanár színes egyéniségén átszűrött gondolatok tematikus gyűjteménye. Sajátos továbbképzésen vesz részt az, aki elolvassa a munkát. Tagolásának köszönhetően nem kell egyszerre végigolvasnia, bárhol kinyithatja, szemezgethet belőle, és nemcsak nyelvészeti kérdésekkel, művekkel ismerkedik meg, hanem olyan egyéniségekkel is, akikről eddig keveset tudott, pedig sokat tettek a magyar nyelv, a magyar nyelvtudomány ügyéért. Nézzük végig röviden az egyes fejezeteket!

A könyv első nagy tematikus egysége az *Általános kérdések* összefoglaló címet viseli, amely két további egységre tagolódik. Az egyik *A magyar nyelvtudomány történetének korszakolása* problematikáját mutatja be. De nem egyszerű bemutatás ez, hanem inkább az olvasó bevezetése annak a vizsgálatába, hogyan lehet kijelölni (vagy jelöl ki korszakhatárt egy-egy mű) a magyar nyelvtudomány alakulása-fejlődése során. Közben nyelvészekről és művekről kapunk néhány hasznos, eligazító megjegyzést, idéződnék föl fontos dátumok, amelyek mérföldkövek is a nyelvtudomány történetében: Sylvester János fellépésétől a mai értelemben vett nyelvtudomány kezdetén át napjaink nyelvészeti irányzataiig. Mennyi hasznos és fontos ismeret nyelvünk történetéből, amelyekkel meglephetjük tanítványainkat az anyanyelvi órákon, megalapozhatjuk általános műveltségüket anyanyelvükről!

A fejezet második nagy része az Elméleti és módszertani kérdések körével foglalkozik. Az olvasó először a *nyelvtudomány* fogalmának értelmezésében mélyülhet el, majd az egész-rész viszonynak megfelelően a nyelvtudomány egyes területeivel ismerteti meg a szerző: alkalmazott nyelvtudomány, diakrón nyelvészet, nyelvföldrajz, nyelvészetelmélet, szinkrón nyelvészet. Az általános kérdések között kapott helyet három olyan önálló tanulmány is, amely konkrét műveken keresztül mutatja be a korszakok nyelvészeti irányzataihoz kapcsolódó kérdéseket. Az első tanulmány (A nyelvészeti irányzatokról, a korstílusról és a stílusirányzatokról) egyik fontos kiindulási tételében ezt olvassuk: „*a nyelvészeti irányzatok és a korstílusok, illetve stílusirányzatok között nyilvánvalóan vonhatunk párhuzamot, mivel létrejöttükben, kialakulásukban, uralkodóvá válásukban és megszűnésükben, illetve feloldódásukban; valamint jellemző vonásaikban és eredmények változó nagyságában sok hasonlósá-*

got mutatnak.” (28. old.). Az elemzéseket végigolvasva pedig meggyőz bennünket a szerző tételének helyességéről.

A második tanulmány (*A nyelvi tudat(osság) alakulása Magyarországon a felvilágosodás korában*) kérdésföltevése is új szempontból gondolatja velünk végig a nyelvújítás korszakát: „miért és hogyan tereli rá a felvilágosodás a figyelmet a nyelvi tudatosságra?” Míg a föl-tett kérdésre megkapjuk a választ, észrevétlenül belemerülünk Bessenyei, Kazinczy, Dugonics, Diószegi, Fazekas, Révai, Bugát stb. nyelvről és nyelvújításról szóló gondolatainak és vitáinak felidézésébe főbb műveiken keresztül.

A harmadik tanulmányról mindent elárul érdekes címe: *Ki lehet a szerzője a Magyar Tudós Társaság 1846. évi nyelvтанát névtelenül ismertető korabeli recenzióának?* Miközben a szerző a föl-tett kérdésre a nyelvtudomány-történet módszerével válaszol, szinte minden lényegeset megtudunk Erdélyi Jánosról (az alapvető kérdés ugyanis az, hogy Erdélyi írta-e a névtelenül megjelent bírálatot), munkásságáról, továbbá arról a nyelvтанról is, melynek szerzői Czuczor Gergely, Nagy János, Fábián Gábor, Jászay Pál és Vörösmarty Mihály voltak.

Ennyi ismeret, gondolatébresztő fejtegetés, és még a könyvnek csak az első fejezetét néztük át. A munka második nagy egysége egy-egy korszak nyelvtudományának történetével ismertet meg bennünket: *Az 1867–1918 közötti magyar nyelvtudomány története; A 20. századi magyar nyelvtudomány története*. Ezek a bemutatások azért is hasznosak a gyakorló tanárok számára, mert a jellemzésen túl időrendben mutatja be a korszakban megjelent legfontosabb munkákat és nyelvészeti kérdéseket.

Eddig is fölfigyelhettünk e gyűjteményes kötet átgondolt, sajátos deduktív felépítésére. A korszakolás és a korszakok bemutatása után a szerző bontási iránya az egyes nyelvészeti tudományágak történetébe vezet el bennünket: időrendben mutatja be a tudományág főbb képviselőit és a legfontosabb munkákat. Ezzel olyan bibliográfiát ad a tanárok kezébe, amelyhez eligazító megjegyzések is tartoznak. Érdemes áttekintenünk a tárgyalt tudomány-ágakat:

1. *Helyesírás* – Gondolatok helyesírásunk múltjáról, jelenéről és jövőjéről.
2. *Jelentéstan* – A magyar jelentéstan kezdetei. Remek bemutatásokat, elemzéseket kapunk első nyelvtanainkról: Sylvester János, Szenczi Molnár Albert, Szabó Dénes és mások műveiről.
3. *Lexikográfia* – Az első magyar költői szótárról. Benkő László Juhász Gyula-szótáráról van szó ebben a részben, és sok mindenről, amit tudnunk kell az írói-költői szótárakról.
4. *Frazeológia* – Gondolatok a magyar frazeológiai kutatásokról. Hogy miért érdemes megismerkednünk ezzel a tudományággal, arra a szerző megfogalmazását idézem: „*Egy pillanattig sem lehet kétséges, hogy a frazeológia – mint a nyelvtudomány egyik ága – szintén igen gyakorlati jellegű, nagyon is komplex kutatást kívánó s mind tárgyát, mind problematikáját, mind módszerét illetően önállóságra törekvő diszciplína.*”
5. *A regionális köznyelviség* – Gondolatok a regionális köznyelvek kutatásáról. A pedagógusnak ismernie kell a tanítványai által használt nyelvváltozatokat, és szorgalmaznia kell, hogy minden tanítványa tudatában legyen ezek értékével. Ehhez azonban az szükséges, hogy ő maga is tisztában legyen a változatok elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Mí az a regionális köznyelv, hol van a helye a nyelvi rétegek között stb.? Ezekről a kérdésekről olvashatunk ebben a fejezetben.
6. *Kontrasztív nyelvészet* – Összevető nyelvтан – irodalmi nyelv – stílus. Megszívlelendő megállapításokkal indítja e tudományág bemutatását a szerző, melyek bármilyen nyelvet taní-

tónak talán nem ismeretlenek. De az a történeti kontrasztivitás, amellyel ebben a fejezetben találkozunk, bizonyára mindenkit meglep, és jó példákat szolgáltat akár az anyanyelvi, akár az idegennyelv-tanulás folyamatához.

7. *Fordítás, műfordítás* – Nyelvtudomány, stilisztika, fordításelmélet és -gyakorlat. Ebben az alig hét oldalnyi részben (amely szerves folytatása a Kontrasztív nyelvészet fejezetnek) arról győzi meg az olvasót a szerző, hogy milyen hasznos nyelvi-nyelvhasználati tapasztalatokat lehet gyűjteni a fordításokból, műfordításokból. Nemcsak idegennyelv-órán, hanem az anyanyelvi tananyagba is beiktathatunk olyan összehasonlító foglalkozásokat, amikor egy-egy jól ismert vers több fordításváltozatát vetjük össze. A szerző azonban ebben a részben sem feledkezik meg fő célkitűzéséről: úgy beszél stilisztikai, fordításelméleti és -gyakorlati kérdésekről, hogy közben végigvezet bennünket a magyar fordítás-műfordítás történetének legfontosabb állomásain. A Halotti Beszéd és az Ómagyar Mária-siralom átköltéseitől indulva a reformkor nagy fordítóját a Nyugat nemzedékének műfordítóiról is szól, végül a fordítástörténetet a XX. század második felének kiemelkedő műfordítói zárják. A fordítástörténet rövid áttekintése után pedig pontokba szedve érveket olvashatunk arról, milyen szempontokat kell figyelembe vennünk a fordításkor, illetőleg melyek a legfontosabb szabályai a műfordításnak. Közben a témában legismertebb alkotókkal és művekkel ismerkedhetünk meg.

A könyv negyedik nagy egysége a *Nyelvtudósok nyelvészeti munkásságáról* címet viseli. A fejezet első nyelvtudósa Bessenyei György. Ma már irodalmi alkotásairól sem tudnak sokat a felnövő nemzedékek, de hogy nyelvészeti tevékenysége miben állott, aligha ismerik. Még ránk, tanárookra is ránk fér a továbbképzés. Az itt olvasható összegzés minden szempontból kielégíti az érdeklődő olvasót, az anyanyelvi nevelés érzelmi megalapozásához pedig gazdag anyagot, pontos adatokat nyújt.

A „megidézett” nyelvtudósoknak a nyelvekről, az anyanyelvről megfogalmazott gondolatai is példaként állíthatók tanítványaink elé. Nem nehéz elfogadnunk, hogy mennyire érvényes és kívánatos ezeknek a gondolatoknak a megismertetése nyelvünk mai helyzetében is. Megmutathatjuk tanítványainknak a folyamatosság fontosságát, a szinkronia és diakronia szükségszerű összefüggését. A további tanulmányok is erősítik annak a felismerését, hogy költőink és íróink mennyire szívükön viselték anyanyelvük sorsát, fejlődését-fejlesztését. Meggyőző példával szolgál a két nagy költőnk, Vörösmarty Mihály és Arany János nyelvészeti munkálkodásáról szóló tanulmány. Hányan tudnánk felsorolni például, melyek voltak Vörösmarty kedves nyelvészeti diszciplínái? A *Vörösmarty közreműködése a nyelvtudományban* című tanulmányból megtudhatjuk, hogy különösen érdekelte „a helyesírás; a szótárszerkesztés, vagyis a lexikográfia; a grammatikán belül a névragozás, a névelőhasználat, a szórend, a vonzat, a szóképzés; és a nyelvjárás, azaz a dialektológia.” (117. old.).

A tanulmányok sorrendjében az *Arany János és a magyar nyelvtudomány* címen olvashatunk a költő nyelvészeti munkálkodásáról. De nemcsak erről kapunk ismereteket, hanem azt is megtudhatjuk, kik foglalkoztak még ezzel a témával. Tehát ismét gazdagíthatjuk szakmai műveltségünket. Ehhez a szerző részéről komoly segítséget kapunk, hiszen bevallott célja: „Arany János nagyságát bemutatni a tekintetben, hogy – mai értelemben vett – nyelvészeti munkásságával mennyiben mutatott a ma felé” (123. old.).

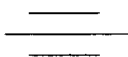
A fejezet következő tanulmánya a református szellemisségű Szilády Áron munkásságát elemzi. Aki nem sokat (esetleg még keveset se) tud róla, ebből az (előadásra jellemző eleven hangvétellő) írásból Szilády egyéniségével is megismerkedhet: „*Szilády Áron olyan egyéniség volt, a maga elzárkózottságában is, aki egy életet végigdolgozott, aki vidéken maradt, aki*

tántoríthatatlan volt a munkájában és nézeteiben, vagyis olyan személyiség, aki példát mutat a ma talaját veszített emberének is.” (133. old.)

Ebben a fejezetben még három (már remélhetőleg ismertebb) nyelvtudós munkásságáról olvashatunk elemző-értékelő összefoglalásokat: Búdecz Józsefről, Mészöly Gedeonról és Szabó T. Attiláról. Mindhárom tanulmány gazdag továbbképző anyag mind a frissebben, mind a régebben végzett magyartanároknak.

Tanári szemmel nyelvtörténeti szempontból az eddig bemutatott fejezetek nyújtják talán a legtöbbet. A könyv második felében (a 164. oldalról) a múltból napjaink nyelvtudományi vonatkozásáig vezet el bennünket a szerző. Megismerkedhetünk a nyelvtudománnyal kapcsolatos intézmények tevékenységével (*V. A kapcsolatos intézmények tevékenységéről*); képet kapunk a nyelvészkongresszusokról, konferenciákról (*VI. Nyelvészkongresszusokról, konferenciákról*). Érdekessége ennek a témának, hogy bemutatja a szerző az 1949-es, 1952-es nyelvészkongresszust is, valamint tartalmas elemzést olvashatunk az első szövegtani konferencián történekről és a XIV. Anyanyelv-oktatási Napokról. A könyv hetedik fejezete (*VII. A hungarológia oktatása külföldön*) is nagy érdeklődésre számíthat, hiszen arról szól, „*hogy Magyarországon kívül a világon mely felsőoktatási intézményekben és milyen módon foglalkoznak a magyar nyelvnek és a hungarológia körébe tartozó tárgyakkal az oktatásával, illetve kutatásával*”, továbbá, „*hogy milyen hungarológiai központok működnek, hogyan dolgoznak*” (200. old.). A könyv befejező három fejezete sajátos tisztelgés napjaink és közelmúltunk nyelvtudósai előtt: *VIII. Megemlékezések nyelvtudósokról; IX. Nyelvészek köszöntése születési évfordulójukon; X. Nyelvészek búcsúztatása*. Végül – fejezetjelzet nélkül – a szerző nyelvészeti munkásságáról kapunk átfogó képet *A nyelvészetről – eddigi életpályám tükrében* címmel. Aki elolvassa a könyvet, igazából végig azt érzi, amit az utolsó tanulmány is megerősít: egy széles látókörű nyelvész tartalmas szakmai életútja bontakozik ki előttünk az egyes írásokban. Érdeemes megismerkednünk vele.

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006. pp. 284.

DR. NAGY ANDOR
főiskolai magántanár
Eszterházy Károly Főiskola
Eger

Dr. Koncz István: Az iskola optimalizálása – struktúra változtatások nélkül

A Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület ügyvezető elnöke, dr. Koncz István professzor kezdeményezésére indult könyvsorozat negyedik kötete nyerte a fenti címet.

A sorozat „*valóságtérkép*”-készítést vállalt fel. Tükör kíván lenni és egyben jövőképet is megfogalmazó.

Ez esetben is a cím maga – mint a korábbi három köteté – a téma aktualitását is kifejezi. Vajon lehetséges-e az iskolaszervezet átalakítása nélkül az optimalizálás? A kérdésre dr. Bábosik